

A Biztonság a XXI. században című könyvsorozatról

A Zrínyi Kiadó a Honvédelmi Minisztérium támogatásával és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Stratégiai Védelmi Kutatóközpont szakmai gondozásában 2006-ban indította útjára a „Biztonság a XXI. században” című könyvsorozatot. A sorozat célja, hogy magyar nyelven hozzáférhetővé tegye a biztonságpolitika nemzetközi szakirodalmának alapírásait. Az egyes kötetek ennek megfelelően olyan tanulmánykötetek, amelyek a biztonságpolitika egy-egy fontos témakörét mutatják be külföldi szerzők írásainak gyűjteménybe rendezésével, vagy egy-egy nagyobb hatású szerző önálló munkájának megjelenítésével. Eddig öt tematikus kötet látott napvilágot, az első a biztonságpolitika elméleti kérdéseivel, a második a civil–katonai kapcsolatokkal, a harmadik a geopolitikával, a negyedik a transzatlanti kapcsolatokkal, az ötödik pedig a terrorizmussal foglalkozik. A sorozat hatodik kötete, Robert Kagan Édenkert és hatalom: Amerika és Európa az új világrendben című, nagy visszhangot kiváltó könyve, 2007 decemberében jelent meg magyarul.

Az első – a *Nemzetközi biztonsági tanulmányok* címet viselő – könyv rögtön felvet egy alapproblémát, nevezetesen azt, hogy Magyarországon a mai napig nincs általánosan elfogadott elnevezése a diszciplínának. Általában „biztonságpolitikaként” emlegetik, ami azonban inkább tekinthető egy szakpolitikának a sok közül, semmint tudományági elnevezésnek. Ennek megfelelően a kötet a széles körben elterjedt angol terminológiának megfelelően következetesen a „biztonsági tanulmányok” megnevezést használja. A tanulmánygyűjtemény öt írása a biztonsági tanulmányok tudományági önértelmezési próbálkozásaival, a diszciplínának a nemzetközi kapcsolatok elméletéhez való viszonyával, illetve a posztbipoláris korszak jellegeről szóló vitákkal foglalkozik. A kötet első írása az amerikai Stephen M. Walt egy mára már klasszikussá nemesedett tanulmánya, amely minden biztonsági tanulmányok kur-

zus első számú kötelező olvasmánya. A szerző áttekintést ad a fiatal diszciplína fejlődéséről a második világháború után, és amellet érvel, hogy az 1950-es és 1960-as évek fordulójának aranykorként jellemzett időszaka után a 1970-es évek hozták el a tudományág reneszánszát. Walt írása azért is jó kiindulópont a biztonsági tanulmányok iránt érdeklődők számára, mert a diszciplína tárgyának klasszikus vitájában, azaz a tradicionalista–kiterjesztő szembenállásban (vagy másképpen fogalmazva: a szűk vagy széles biztonságértelmezések harcában) a szerző kategorikusan a tradicionalista álláspontot képviseli. Eszerint a biztonsági tanulmányok úgy határozhatók meg, mint „a fegyveres erővel való fenyegetésnek, a fegyveres erő alkalmazásának és ellenőrzésének tanulmányozása”. A második írás szerzői, az angol Barry Buzan és társai – akiket már évek óta a „koppenhágai iskola”

néven jegyeznek a szakmában – a tradícionalista szűklátókörűség és a közhelyes széles értelmezés közötti mezőben konstruálták meg saját értelmezési keretüket. A „biztonságiasítás” (szekurizálás) központi kategóriájával operálva a szerzők egy olyan rugalmas értelmezési keretet alkottak, amely szándékaik szerint kiküszöböli a két véglet hiányosságait. Buzanékát voltaképpen az az egyszerű kérdés foglalkoztatja, hogy mi tesz valamit nemzetközi biztonsági problémává. Ennek megválaszolására pedig egy olyan többmodulos konstrukciót hoznak létre, amely a társadalmi lét különböző szektorokban felmerülő ügyek biztonságiasítási folyamatát elemzi. Megközelítésük eredetiségét illusztrálja néhány olyan meghökkentő megállapítás, mint például „nem értünk egyet azzal, hogy »minél nagyobb a biztonság, annál jobb«. A biztonságot alapvetően ártalmasnak kellene tekinteni, mint a rendes politizálás ügyintézési kudarcát”. A nemzetközi kapcsolatok elmélete meghatározó – strukturális vagy neorealista – iskolájának atyja, Kenneth N. Waltz a biztonsági tanulmányokat a nemzetközi elmélet szélesebb összefüggéseiben helyezi el. A bel- és külpolitika összehasonlításával, a nemzetközi politika struktúrájának és alkotóelemeinek, valamint az erőforrás-megosztás elemzésének segítségével érvel az anarchikus nemzetközi rend dominanciája mellett. John Mearsheimer, Waltz egyik legjobb tanítványaként a hidegháború utáni időszakra alkalmazza a neorealizmus elméleti tételeit. Mearsheimer abból indul ki, hogy a posztbipoláris renddel szemben a „bipoláris rendszer békésebb körülményeket teremt, aminek három oka van: kevesebb a konfliktusban érdekelt államok száma, tehát kisebb a háború indításának lehetősége; könnyebb az elrettentés megvalósítása, mivel kisebbek és könnyebben elkerülhetők a hatalmi egyenlőtlenségek; az elrettentés kilátá-

sai jobbak, mivel kisebb a valószínűsége a viszonylagos erőviszonyok téves kiszámításának és annak, hogy az ellenfél eltökéltségét helytelenül ítéljék meg”. A hiperrealista szerző azt a hajmeresztő politikai javaslatot teszi, hogy „az Egyesült Államoknak bátorítania kell az atomfegyverek korlátozott elterjedésének folyamatát Európában. Európa stabilabbá válna, ha Németország szert tenne egy biztonságos nukleáris elrettentésre”. A kötetet Edward N. Luttwak rövid cikke zárja, amely a gazdasági tényezőt helyezi a posztbipoláris korszak nemzetközi biztonsági ellentéteinek középpontjába, és mellett érvel, hogy az új korszakban a geopolitika helyét a geoökonómia veszi át.

A civil-katonai kapcsolatokkal foglalkozó második kötet (*Civil-katonai kapcsolatok: a tudományok határán*) azokat a jelenségeket veszi számba, amelyek arra utalnak, hogy a hidegháború után alapvetően megváltozott a nyugati társadalmak biztonsága, a biztonsághoz és az azt garantáló intézményekhez, így a haderőhöz való viszonyuk is. Teljes katonai alakulatok, laktanyák tűntek el, egyre több európai országban nem kell kötelezően katonaként szolgálniuk a fiatal férfiaknak, a tömeghadseregekből megmaradt kisebb erők a világ távoli pontjain hajtják végre feladataik jelentős részét, miközben az őket fenntartó társadalmak jellemzőjévé válik, hogy háború nélküli világukban a lehető legkülönbözőbb dimenziókban aggódnak saját biztonságukért. Mindeközben piaci alapon működő katonai vállalkozások vesznek át feladatokat a nemzetállamok reguláris haderőitől. A tanulmányok a civil-katonai kapcsolatok és a katonaszociológia irodalmából kerültek ki, és erős multidiszciplinaritás jellemzi őket. Az írások sora James Burk és Christopher Dandeker rendszerező, áttekintő tanulmányaival kezdődik, amelyek azt vizsgálják, hogy hideg-

háború utáni nemzetközi kapcsolatok alakulása, a biztonsági fenyegetések megváltozása, valamint a nemzetállam változása miként befolyásolja a katonai szervezet feladatait, struktúráját és működési mechanizmusait. Ezt követi Charles Moskos tanulmánya, aki a posztmodern haderő jellemzőit foglalja össze, és egy olyan alapvetést és tipológiát kínál, amely napjainkban nélkülözhetetlen a katonai szervezetek változásainak megértéséhez és elemzéséhez. Peter D. Fever és Douglas Bland tanulmánya a bipoláris világ megszűntével elsőszámú divattémává vált civil kontroll kérdésével foglalkozik. Miként az írásukból egyértelművé válik, a haderő demokratikus irányítása és ellenőrzése nemcsak azért került a figyelem középpontjába, mert az a demokratikus politikai rendszert építő kelet-közép-európai országok stabilizálásának fontos kérdése volt, hanem azért is, mert miközben a fejlettebb demokráciák a kelet-közép-európai átalakuló politikai rendszerek támogatásán dolgoztak, kétségek merültek fel saját ellenőrző mechanizmusaik hatékonyságát illetően is. Karl Haltiner írása az európai tömeghadseregek hanyatlását empirikusan vizsgálja, és a szociológusok által már a hetvenes években jelzett folyamat egyértelmű felgyorsulását bizonyítja. A kötet utolsó két írása a nyugati demokráciák társadalmainak a katonasághoz és a hadviseléshez való döntően megváltozott viszonyát írja le (Martin Shaw), míg a Peter Singer nagysikerű könyvéből kiemelt fejezet a „katonai szolgáltatások” piaci alapon való szerveződésének, és a nemzetállamok által fenntartott reguláris haderők alkalmazásának napjainkban megnyilvánuló korlátait mutatja be.

A *Geopolitika és biztonság* című harmadik kötet a földrajztudomány és a politikatudomány határvidékén elhelyezkedő,

több mint százéves – és a bipoláris rendszer összeomlása után újabb reneszánszra élő – diszciplínát értelmezi a biztonságpolitika szempontjából. A tanulmánygyűjtemény a kortárs amerikai, orosz, francia és német geopolitikai irodalom egy-egy képviselőjének írásaiból közöl, akik nemcsak nemzeti, de koncepcionális vonatkozásban is eltérő iskolákat képviselnek. A német Heinz Brill mindkét tanulmánya a német geopolitika alapkérdéseivel foglalkozik. Áttekinti a német geopolitikai érdekek átstrukturálódását a második világháborút követően, valamint Németország geopolitikai és geostratégiai helyzetét a berlini fal leomlása és a német egység megvalósulása után. A lengyel születésű amerikai külpolitikai elemző, Zbigniew Brzezinski elsősorban keményvonalas, a fegyveres intervenciót is favorizáló külpolitikai koncepciójáról volt ismert. A kötet a *The Grand Chessboard. American Primacy and its Geostrategic Imperatives* című, 1997-ben publikált munkájának kezdő, illetve zárófejezetét közli. A szerző az Egyesült Államok unikális szerepét vizsgálja a hidegháborút követő korszakban, hogyan lett nem eurázsiai hatalomként az eurázsiai hatalmi viszonyok kulcsfontosságú irányítója és egyben a világ első számú hatalma, és milyen stratégiát kell kidolgoznia az amerikai politikának, amennyiben meg kívánja őrizni globális elsőségét. A brit-amerikai Colin S. Gray, a nemzetközi politika és a stratégiai tanulmányok professzora jelen válogatásban közölt tanulmánya az államvezetés és a stratégia gyakorlati oldalával foglalkozik, azt vizsgálva, hogy milyen szerepet játszik a földrajz a technológiai fejlettség mai szintjén, mit kezdjen a geopolitika a globális kommunikációs forradalommal, melyek az arányok a jelen geopolitikájában a politikai, a katonai és a gazdasági tényezők között. A földrajztu-

dós Yves Lacoste nevéhez fűződik a francia geopolitika újjászületése Franciaországban, aki a kötetben a geopolitika fogalmát körüljáró tanulmányával szerepel. Az orosz geopolitikai iskolát Alekszandr Dugin az Oroszországban is reneszánszát élő geopolitika új nemzedékének egyik jeles képviselője, és a nemrég elhunyt Alekszandr Zinovjev képviseli.

A sorozat transzatlanti kapcsolatokkal foglalkozó negyedik kötete (*A transzatlanti vita*) a transzatlanti politikai és katonai dilemmák legfontosabb vetületeit mutatja be, mégpedig az Európai Unió Biztonsági Tanulmányok Intézete által kiadott „Váltás vagy szakadás” (*Shift or Rift*) című könyvből válogatott tanulmányokkal. Az eredeti mű szerkesztői tudatosan választottak egymással vitatkozó – többnyire amerikai és európai – szerzőket az egyes részterületek különböző nézőpontból való bemutatására. Az Európa és Amerika közötti kapcsolatnak, a két fél egymásról kialakított képének elemzése mellett a kötet olyan regionális kérdésekkel is foglalkozik, mint az USA és az Európai Unió Közél-Kelet-politikájának, illetve Balkán-politikájának sajátosságai. Az e két területtel foglalkozó tanulmányok (Patrick Clawson: *Az USA és az EU prioritásai a Közél-Keleten* és Martin Ortega: *A transzatlanti kapcsolatok Achilles-sarka*, illetve Daniel Server: *A Balkán: az amerikai-tól az európai vezetésig* és Dimitrios Triantaphyllou: *Az EU és az Egyesült Államok kölcsönhatása a Balkánon*) különösen azért tanulságosak, mert egy-egy konkrét kérdés kapcsán mutatják be a felek közötti nézet- és megközelítésbeli különbségeket. *A Transzatlanti vita* című kötet szerzői tanulmányaikon keresztül valamennyien azt sugallják, hogy a transzatlanti kapcsolat olyan stratégiai szövetség, amely bőven kibírja a vitás kérdésekről, az eltérő érdekekről – olykor értékekről – való nyílt párbeszédet.

A sorozat terrorizmussal foglalkozó, ötödik darabja (*A terrorizmus anatómiája*) azt a hiányt igyekszik pótolni, ami 2001 óta igazán szembeszökő Magyarországon. Nevezetesen azt, hogy miközben a terrorizmusról számos hazai szerző tanulmánya látott napvilágot, a magyar biztonságpolitikai szakma továbbra is adós a kérdés klasszikusainak, illetve a problémakör nemzetközi szakirodalmának bemutatásával. Azoknak a nyugaton ma már az oktatásba is bekerült alapműveknek a megjelentetésével tehát, melyek nélkül aligha hozható létre színvonalas terrorizmuskutatás Magyarországon. A *Biztonság a XXI. században* sorozat ötödik kötete ezért a terrorizmus kérdése kapcsán felvetődő dilemmák és a jelenségről folyó nemzetközi viták legfontosabb vetületeit elemzi egy-egy tanulmány közreadása révén. A szerzők valamennyien a témakör kiváló külföldi ismerői, akik közül többen ma már klasszikusnak számítanak. Bruce Hoffman *A terrorizmus belülről* című tanulmánya a terrorizmus meghatározásának nehézségeivel ismerteti meg az olvasót a terrorizmus politikatörténetének rövid összefoglalásán keresztül. Ariel Merari *A terrorizmus, mint a lázadás stratégiája* című tanulmánya a hadviselés egyik formájaként írja le a terrorizmust, és úgy vizsgálja egyedülálló jellegzetességeit, hogy összeveti az erőszakos konfliktusok más formáival. Paul Wilkinson *A média és a terrorizmus – újraértékelés* című írásában arra keresi a választ, miként kerülhető el, hogy a „nyilvánosság oxigénjére” vágyó terroristák és nézők, olvasók számának megsokszorozására törekvő tömegmédia kapcsolata a terrorizmust gerjesztő szimbiózissá váljon. Brian Jenkins (*Amerika válasza a terrorizmusra és ennek hatása a transzatlanti viszonyra*), illetve Gustav Lindström (*Terrorizmus: európai mítoszok és tények*) tanul-

mánya a terrorizmus amerikai és európai értelmezésében tapasztalható hasonlóságokat és eltéréseket mutatja be és elemzi, s részben magyarázatot ad arra a vitára is, amely 2001 szeptemberét követően a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem során alakult ki a két fél között. Doron Zimmermann *A terrorizmus átalakulása* című tanulmánya pedig a terrorizmuskutatók módszertani dilemmáit foglalja össze az új típusúnak nevezett terrorizmus vizsgálata kapcsán, s arra a következtetésre jut, hogy a terrorista támadásokkal szembeni legjobb védekezés az, ha megismerjük, hogyan gondolkodnak és hoznak döntéseket a terrorcselekmények elkövetői.

A Biztonság a XXI. században sorozat hatodik kötetének szerzője akkor vált szélesebb körben ismertté, amikor 2002-ben a *Policy Review*-ban megjelent a *Hatalom és gyengeség (Power and Weakness)* című esszéjében közzétette azóta elhíresült mondatát: „az amerikaiak a Marsról, az európaiak a Vénuszról valók”. Robert Kagan ezt az esszét bővítette ki és jelentette meg 2003-ban könyv formájában is *Édenkert és a hatalom: Amerika és Európa az új világrendben* címmel, amely rövid időn belül bestseller lett. A könyv sikeréhez nem csupán témája – a transzatlanti kapcsolatrendszerben fellelhető nézeteltérések számbavétele –, valamint a szerző szókimondó stílusa járult hozzá, de legalább annyira az is, hogy a szélesebb közvélemény számára éppen a 2002–2003-ban zajló nemzetközi Irak-vita kapcsán vált először igazán nyilvánvalóvá, hogy nem-

zetközi és stratégiai kérdésekben mennyire eltérő a szövetségesnek tekintett Egyesült Államok és Európa álláspontja. Munkájában Kagan ennek okait vizsgálja – természetesen amerikai (ezen belül is sajátos, neokonzervatív) szempontból. Az általa felvázolt transzatlanti kapcsolatrendszerben az USA és Európa közötti stratégiai nézeteltérések döntően abból fakadnak, hogy míg az Egyesült Államok egy erős, globális ambíciókkal és képességekkel rendelkező hiperhatalom, addig Európának csupán globális ambíciói vannak, azonban ezeket nem támasztják alá adekvát katonai és védelmi képességek. Bár azt elismeri, hogy Európa gyengeségnek nem csupán a transzatlanti potyautasság kényelme, hanem a nemzetközi hatalomról, a fenyegetésről és a biztonságról vallott, Amerikától eltérő európai szemlélet is oka lehet, de alapvetően hibásnak tartja e filozófiát egy olyan korban, amikor – megítélése szerint – a nemzeti érdekeket továbbra is katonai erővel lehet igazán hatékonyan érvényesíteni. A politika iránt érdeklődő európai közvélemény Kagan e könyvében, illetve az általa kiváltott, s olykor igen heves hangvételű Mars–Vénusz-vitán keresztül ismerte meg először részletesebben azt a neokonzervatív külpolitikai szemléletet is, amely mindmáig meghatározza a George W. Bush vezette Egyesült Államok külpolitikáját. Már csak ezért is tanulságos esszéjének újraolvasása egy olyan időszakban, amikor egyre inkább megkérdőjeleződni látszanak az Egyesült Államok hiperhatalmi képességei. ■